

2. svetovej vojny a dopady socializmu. V poslednej časti sa autorka venuje vývoju po roku 1989, ktorý bol pre nemecké obyvateľstvo pozitívny z hľadiska zachovávanía a podpory identity. Pre čitateľa je to zaujímavý článok s historiografickou hodnotou.

Ako je z uvedeného exkurzu cez príspevky v recenzovanom zborníku vidieť, zborník prináša pestrú mozaiku pohľadov na odraz spoločenských zmien po roku 1918 na charaktere vybraných miestnych komunít. Príspevky v prvej časti zborníka dodržiavajú stanovenú štruktúru a každý z autorov ju obohacuje o prvky vlastné jeho odbornému zameraniu. Príspevky v druhej časti zborníka sú už tematicky roztrieštenejšie a aj ich úroveň je kolísavá. Všetko to však zodpovedá členeniu zborníka ako aj zámeru, s ktorým vznikol. Editor zborníka v ňom avizuje ďalšie pokračovanie výskumov i série zborníkov z danej problematiky, a to doplnením jestvujúcich zistení o problematiku vývoja náboženských postojov u obyvateľov skúmaných lokalít.

Účastníci projektu Miestne komunity sa vydali na neľahkú, ale veľmi zaujímavú cestu (neľahkú cestu najmä z pohľadu koordinácie a syntetizovania záverov). Držím tomuto sympatickému a otvorenému pokusu o multidisciplinaritu v praxi navyše so zaujímavým zameraním palce.

Lukáš Bomba

Konrad Paul Liessmann: *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění. Praha: Akademia, 2008, 127 stran (z německého originálu *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissenschaftsgesellschaft* vydaného v roce 2006 nakladatelstvem Paul Zsolnay Verlag přeložila Jana Zoubková).*

Důvody, proč by měl číst kritiky současného vysokoškolského vzdělání každý, kdo se pohybuje v sociálních vědách, zdá se, přibývají. Na jedné straně nás obklopují pojmy jako *společnost vědění, informační společnost, investice do vzdělání* nebo *celoživotní vzdělávání*, na druhé straně pocítujeme, že realita je jiná. Česká věda se potýká s restrukturalizovaným financováním, avšak není sama. Problém je po celé Evropě totožný. Všechny nešvary současného stavu pregnantně shrnul (a tím vložil do rukou protestujících vědců pádnou zbraň) do nevelké publikace vídeňský profesor Konrad Paul Liessmann, a to způsobem nebývale otevřeným a kritickým.

Liessmannova publikace v zásadě leží na ose, jejíž orientaci načrtly dvě předchozí práce. Na počátku stojí jako ideál *Teorie vzdělání člověka* Wilhelma von Humboldta, degradující směr dodává *Teorie polovzdělanosti* Theodora Adorna z poloviny 20. století. Jakýmsi zakončením je *Teorie nevzdělanosti* – výsledek politického snažení dnešní Evropy.

Práce nás z počátku uvádí do současné doby, kdy hlavní devízou je vědět, jak vědět. Soutěže jako „Chcete být milionářem?“ se ukazují být tím správným manuálem vědění. Není třeba znát souvislosti, ale v pravou chvíli ze sebe dostat tu správnou odpověď. Odpadá hierarchie hodnot, otázky na Goethova Fausta jsou stejného řádu jako hollywoodské klepy (s. 14). Moderní devízou je efektně použít informace bez hlubšího kontextu a rychle je posléze zapomenout. Hlavní zbraní se tak stává naučit se, jak se naučit tak, aby jedinec mohl v určitou chvíli všechny přesvědčit, že má potřebné znalosti. Je potřeba ohromit (s. 16).

Naproti povrchní vizi stojí opravdové vzdělání, zde prezentované v harmonii s Adornem jako, jak bychom dnes řekli, mít k jednotlivým informacím ten správný

background, do hloubky rozumět, co tím chtěl básník říct. Opravdové vzdělání, po kterém naše společnost touží, je v nepřímé úměře k tomu, jak doopravdy mizí. Máme sice informační společnost, avšak jsou to opravdové informace, které se k nám v průběhu dne dostávají? Batesonova definice, kterou Liessmann využívá, tedy že informace je „nějaký rozdíl, který se při pozdější události jako rozdíl projeví“, nás přivádí společně s množstvím uniformních informací, které nám denně proběhnou myslí k termínu „dezinformační společnost“. Sama informace totiž nestačí. K posuzování informací je třeba vědění, které stojí nad informací (s. 23).

Současní ideologové ale myslí jinak. Industriální společnost se mění na společnost vědění. Místo těžby a zpracování surovin dnes zpracováváme informace. Experiment v přírodních vědách je opakovatelný, stejně jako je opakovatelná průmyslová výroba. Z toho plyne, že je logické „navléknout“ na vědu „tovární“ měřítko. Částečně lze toto tvrzení přijmout v rámci přírodních a exaktních věd, ale rozhodně ne u oborů humanitních. Ty mají být o „osamělosti a svobodě“, protože zásadní je individualita jedince. Tak souzní Liessmann s Humboldtem. Problém je, že se industriálnímu scénáři čím dál více podřizují i humanitní univerzity. Ty naprosto přebraly ekonomické uvažování a stávají se z nich – oproti původním idejím – tovarny na vědění. Nejvíce se cení sériovost, univerzálnost a standardizace, to vše v duchu industrializace vědy. Každý výzkum má být finančně zhodnocen, a aby mohl být zhodnocen, musí se zavádět standardizace. Liessmann správně podotýká, že nepřecházíme od industriální společnosti do společnosti vědění, ale naopak industrializujeme vědění. Proces vzdělávání pak nevytváří vědce, ale „dělníky vědění“ (s. 32).

Třetí kapitola představuje zakotvení teorie v rámci historie, onu autorem požadovanou znalost souvislostí. Lze odvodit, že pokud Liessmann považuje nějakou tradici za tu správnou, pak je to tradice německá. Humboldtova idea vzdělání jako „nejvyššího úkolu našeho bytí“ a zároveň Nietzscheho odpor k žurnalistice (k předstírání vědění schovanému za krásná slova a zábavu) – tedy dnešní tak oblíbené mediální výchově – společně s návrhem *vzdělávacích zařízení a zařízení životní nutnosti* dávají tušit, že opravdové vzdělání je určeno více vybraným skupinám než celé společnosti. Zatímco zařízení životní nutnosti suplují rodinu a vytvářejí pouta ve společnosti, vzdělávací zařízení by měla oplývat absolutní volností. Onomu ideálu vzdělanosti však nemusí podléhat jen ti nejlepší jedinci, může se jím inspirovat každý na své etáži. Vzdělané měšťanstvo 19. a začátku 20. století lze jen stěží srovnávat se současnou vyšší střední třídou. Zde se hodí malá poznámka. Patrně není obtížné si za přednesenou tradici dosadit směřování k „nadčlověku“ a dalším historickým katastrofám. To je však velký omyl. Liessmannovi jde jen o to, že společnost *en général* „blbne“ a kvůli rovnostářství dochází k „stahování“ nadprůměrných jedinců směrem dolů.

Potud myšlenky o základním směřování práce. Bylo by nefér neuvést další body autorova rozhořčení, jež předkládám v následujících odstavcích. Předně celé vzdělávání je posedlé neustálými reformami a hodnoceními těchto reforem. Jakmile nějaká reforma skončí, hned je třeba ji na základě nových studií a výsledků hodnocení přepracovat. Reformy v zásadě směřují k větší mobilitě, kompatibilitě a lepším ekonomickým výsledkům – tedy alespoň v ideách reformátorů. Vyhrazuje-li se autor vůči něčemu, pak je to tzv. boloňská deklarace, která by měla představovat vizi

terciálního vzdělávání dohodnutou evropskými ministry v roce 1999. Již název kapitoly, „Boloňa – prázdnota evropského vysokoškolského prostoru“ (s. 73), dává tušit, kudy se autorova kritika bude ubírat. Tzv. Boloňa se podle Liessmanna se v podstatě snaží vytvořit jednotný vzdělávací evropský prostor, kde bude možno zajistit vysokou mobilitu, porovnatelnost a hlavně vše půjde dokonale vyhodnotit. Spolu s dalšími smlouvami se tak zakládá trojčlenná struktura bakalář, magistr, doktor (Ph.D.), kdy bakalář je považován za stupeň, v němž student obdrží „protovědecké vědomosti“. Ostřeji řečeno, bakalář má vzdělání orientované na praxi, ale nedostává se mu nic, co by se od univerzity čekalo. Cíl je podle Liessmanna jasný, zkrátit dobu studia a zvýšit počet vysokoškolsky vzdělaných lidí. Lze si pod tím představit i tlak z hospodářské sféry. Celý proces je zaštiťen větší mobilitou studentů, přičemž představa, že během tříletého studia někdo pojedje na půlroční pobyt, je nejméně pochybná.

Ona požadovaná a patrně nutná scientometrie má však své slabiny. Již proslulý je příklad, kterým Liessmann kritizuje poptávku po mobilitě vědců a právě scientometrii. Je jím Imanuel Kant, který měl nulovou mobilitu a po deset let nepublikoval; z dnešního hlediska by to byl silně podprůměrný vědec. To je argument, na který se těžko hledá odpověď. Na druhou stranu dobře víme, jak by podobná volnost dopadla v českém prostředí. Tím se dostáváme k malé výtce, která sem jistě patří, neboť autor recenzované práce se provokativně ptá, ale málokdy nabízí explicitní odpověď.

Dále Liessmann argumentuje, že z univerzit mizí výzkum, mluvíme přitom stále hlavně o humanitních oborech. Základní jednotka výuky a výzkumu, kterou propagoval Humboldt, je ohrožena, při-

čemž *raison d'être* univerzit je nejen předávat a používat znalosti, ale také nechat studenty na ně přicházet. To ovšem velká část například soukromých univerzit vůbec nespĺňuje. Logické by v tomto případě bylo rozdělení na univerzity, které vzdělávají, a jakési ústavy, jež poskytují vědomosti podle již naznačeného řešení Nietzscheho.

Dalším „zaklínadlem“ moderních univerzit je směřování k praxi. Univerzita v této dikci má připravovat na pracovní proces, jakoby to nejcennější, co lze získat, byla právě schopnost pracovat. Liessmann v této souvislosti správně připomíná původní řecký význam slova *schola* – zastavení práce. Univerzita musí být svobodná, naprosto nezávislá na běžném životě. Politika či ekonomika by měly jít v tomto případě stranou. Opět se tak oklešťuje ona naprosto esenciální svoboda vzdělávání.

Jistou kontroverzi lze spatřovat v populárnosti předkládaného díla. Nelze říci, že by bylo „provoněno“ zásadně novými myšlenkami, neboť každý, kdo se v oboru pohybuje, pozoruje, jak se situace vyvíjí. Obrana akademické obce, pokud existuje, je přinejmenším nejednotná. Liessmann dokázal onen rozmazaný odpor zaostřit do nevelkého dílka, které místy vykazuje rysy toho, proti čemu bojuje. Na druhou stranu je to jediná možná cesta. Jako jeden z mála autorů se pustil do „božstva“ současné společnosti – do rovnostářství, korektnosti a ekonomické výnosnosti, přičemž takový boj nelze vést v rukavičkách. Poslední odstavec knihy je třeba citovat celý: „Vzdělání kdysi souviselo s ambicí dokázat, že domnělé jistoty doby jsou iluzivní. Společnost, která ve jménu domnělé efektivity a oslněná představou, že vše může podřídit kontrole ekonomického pohledu, osekává svobodu myšlení, a tím se připravuje o možnost rozpoznat iluze jako iluze, se upsala nevzdělanosti, ať ve svých

databázích shromáždila jakoukoliv sumu vědění.“

Na závěr uveďme dvě poznámky. Pro dnešní dobu je typické to, že lidé chtějí a často i získávají věci, na které by neměli mít nárok. Kupují si drahé věci na dluh, homosexuální páry chtějí děti a průměrní lidé touží po akademických titulech. Na jedné straně se tak naplňuje ideál rovnosti, na straně druhé vše ztrácí své kouzlo. Proč se někdo bude lopotit se studiem jaderné fyziky, když po dokončení studia na tom bude v mnoha ohledech podobně jako jeho vrstevníci, kteří šli na soukro-

mou školu, kde obdrželi ten samý titul bez širšího poznání.

Pokud trošku přeženeme, provokuje nás kniha k otázkám v bondyovském duchu *Invalidních sourozenců*: nejsme na prahu doby, která intelektuála v pravém slova smyslu nepotřebuje? Nejsme na prahu doby, které stačí bulvární ikona pseudointelektuála – jeho iluze? V takovém případě se stává Liessmannův spis existenciálním bojem za záchranu druhu, kterému akutně hrozí vyhubení.

Daniel Zeman